

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
KATEDRA PSYCHOLOGIE

Autoreferát dizertační práce

Mgr. Michaela Veselá

Problematika psychologické práce s Neslyšícími

The Issue of Psychological working with the Deaf

1 Úvod

Při své práci ve speciálně pedagogickém centru pro sluchově postižené jsem se potýkala s absencí kvalitních diagnostických materiálů určených přímo pro Neslyšící¹. To mne přivedlo k myšlence upravit psychologické testy přímo pro jejich potřeby. Neslyšící jsou lidé, kteří mají díky/kvůli absenci sluchu jazyk zcela odlišný od slyšící většiny, a proto jsou obecné psychologické testy pro ně nevyhovující.

Protože nejsem neslyšící a rozhodně nejsem kulturně neslyšící, ... věnoval jsem velkou pozornost tomu, co o své identitě říkají sami kulturně neslyšící lidé. Jako slyšící člověk mám na kulturu Neslyšících pohled sympatizujícího pozorovatele.

(Glickman, 1996, str. 115) Úvodní Glickmanův citát charakterizuje i duch této práce: **s velkým respektem k Neslyšícím a plným vědomím, že se jedná pouze o pohled z venku komunity.**

Cílem dizertační práce bylo podat ucelený pohled na problematiku psychologické práce s Neslyšícími klienty, ve kterém shrnuje dosavadní dostupné poznatky z této oblasti a dává je do vzájemných souvislostí. Dále si tato dizertační práce kladla za cíl nastin řešení palčivých témat souvisejících s diagnostickou a terapeutickou prací s Neslyšícími klienty. V prakticko – aplikační části dizertační práce jsme se věnovali dvěma základním kamenům psychologické práce s Neslyšícími. Psychodiagnostice a terapii. Diagnostická část byla uchopena skrze modifikaci a překlad do českého znakového jazyka testu PFT (C-W) a na proces modifikace psychologických testů pro neslyšící obecně, terapeutická část byla uchopena prostřednictvím tematické analýzy terapeutických sezení, které autorka práce vedla se svými Neslyšícími klienty. Neslyšící jsou velmi různorodá skupina lidí, tím pádem mají i různé potřeby a to se týká i psychologické práce s nimi. Nejvíce se od slyšících odlišují Neslyšící, kteří užívají ke komunikaci český znakový jazyk. Právě na skupinu Neslyšících byla dizertační práce zaměřena, neboť psychologická práce s touto skupinou má svá specifika nejvíce se odlišuje od práce se slyšící většinou.

¹ Neslyšící s velkým N na začátku slova chápeme jako označení jazykové a kulturní menšiny, viz dále v této práci.

2 Problematika psychologické diagnostiky neslyšících.

2.1 Základní východiska psychologické diagnostiky Neslyšících

Dlouho se mělo za to, že Neslyšící nepotřebují z psychologického hlediska žádný speciální přístup, že jediný jejich problém je v komunikaci a povaze. Myklebust (1960) charakterizoval Neslyšící jako hloupé a egocentrické. Ve Spojených státech amerických se situace začala měnit v 90. letech 20. století, kdy postupně vzrůstala potřeba psychologických testů pro Neslyšící a s nimi také lingvistických testů pro zjištění úrovně ASL. Lane uvádí jako příklad Stanford Achievement Test, který testovala spíše jazykovou vybavenost probandů než jejich školní úspěšnost (Lane et al., 1996). Později výzkumy v oblasti psycholingvistiky odhalily i další specifika, která Neslyšící v rámci psychologického testování značně limitují a handicapují. Leigh a Andrews (2017) připomínají, že historicky byla výše inteligence osob velmi úzce spojena se schopností číst a psát. Například Pollard upozorňuje na předsudky ohledně písemného vyjadřování Neslyšících, případně jejich projevy v mluvené angličtině, které mohou působit jako by se jednalo o osobu s mentálním handicapem (Pollard, in in Marschark a Clarc, 1998).

Při výběru psychologických testů i při samotné práci s Neslyšícími musíme mít na zřeteli zejména to, že Neslyšícím chybí možnost mimovolného učení – neslyšící děti si například nemohou hrát a k tomu poslouchat pohádku nebo vnímat maminku, jak něco vysvětluje. Jejich komunikace vyžaduje oční kontakt, mohou tedy buď komunikovat nebo si hrát, tj. musí komunikaci věnovat maximální pozornost. Navíc oči jsou snadno unavitelné, je potřeba dělat přestávky. Tento handicap je potřeba brát v potaz při tvorbě psychologických testů, jelikož neznalost některých pojmů se v případě Neslyšících nerovná hlouposti. Zároveň je třeba zdůraznit, že je možno tuto nevýhodu odstranit cíleným zprostředkováním informací (např. Doušová et al., 2014)². Pokud se Neslyšící naučí dobře číst a získává informace z textu, rozdíly mezi slyšícími a Neslyšícími se stírají. Tato

² To však klade větší nároky na rodinné příslušníky a vychovatele. Musí si být vědomi, že Neslyšící „náhodou“ na informace nenarazí. Dobře to ilustruje příklad se začátkem války na Ukrajině, kdy se v poradnách zvýšilo množství úzkostných dětí. Hrály si na válku, ale vlastně nevěděly tak úplně, co se děje. Pro většinu neslyšících dětí se válka zpřítomnila až v okamžiku, kdy do jejich třídy přišli Ukrajínští spolužáci.

dovednost ale většinou přichází až v rané dospělosti. Čtení je ale pro Neslyšící obtížné, jelikož český jazyk není jejich jazykem mateřským a jazyk znakový má úplně jinou gramatickou strukturu (jak bylo popsáno v kapitole o znakovém jazyce). Proto je nutno mít na paměti, že český jazyk je pro Neslyšící jazykem druhým/cizím a k jeho znalosti vede dlouhá a složitá cesta. Někteří Neslyšící se ze stejného důvodu bojí psát, protože jejich psaný projev bývá plný agramatismů a chyb plynoucích z odlišné gramatiky českého a znakového jazyka. Tento fakt se projevuje zejména při vyplňování dotazníků, kdy neslyšící raději napíší odpověď, kterou dovedou napsat než tu, která by odpovídala skutečnosti. Odlišnost Neslyšících se projevuje i v sociálním kontaktu. Neslyšící se zdraví odlišným způsobem, než to běžně dělají slyšící, navazování kontaktu se řídí zcela jinými pravidly, proto mohou při testování vznikat nedorozumění vinou špatné interpretace probandových odpovědí.

Psychologická diagnostika Neslyšících nespočívá jen v testování, je rozkročena mnohem širěji a obsahuje informace od školy, lékařů (zdravotnická dokumentace), zjištění vlastního důvodu vyšetření atd. Doušová a Šauerová (2007) je souhrnně nazývají vstupními údaji. Ale samotné psychologické vyšetření se nesešává pouze z testů, obsahuje rozhovor i s klientem (/někdy také s jeho rodiči), anamnestické údaje, pozorování, analýzu školních sešitů/obrázků atd. Ukazuje se, že psychologické vyšetřování Neslyšících naráží od samého začátku na řadu nepochopení týkajících se zejména fungování znakového jazyka a vysvětlování psychologických jevů skrz češtinu (v našem případě). „Vyšetření neslyšícího dítěte většinou nelze provést podle pravidel psychologického testování, protože v souvislosti s mírou a charakterem postižení narážíme na celou řadu těžkostí“ (Vymlátílová, 2006, s. 112).

Diagnostika myšlení a pojmotvorných procesů je prováděna pouze přes mluvené jazyky, proto z nich pramení logický závěr, že Neslyšící mají malou slovní zásobu, případně omezené kognitivní funkce. „Prelingvální postižení narušuje závažným způsobem celkový vývoj dítěte, chybění či nedostatečný vývoj řečových dovedností nepříznivým způsobem ovlivní i další psychické funkce“ (Svoboda et al., 2001 s. 435).

Potměšilová (2016) například zmiňuje problematické chápání homonym u Neslyšících. Uvádí např. slovo izolace, kdy neslyšící sice znají izolaci elektrických drátů, ale izolaci jako oddělení, osamocení nerozumí. Jsme si však jistí, že odpověď na položenou otázku ve znakovém jazyce by vypadala jinak, protože ve znakovém jazyce se o homonyma

nejedná. Na příkladu odlišného pojetí homonym můžeme ilustrovat rozdílné fungování obou jazyků (českého a českého znakového) a tím i těžkostí, které mohou vznikat během psychologické práce s Neslyšícími jen na základě odlišných jazyků. V českém jazyce lze jako homonymum uvést například slovo kohoutek – kohoutek pták a kohoutek na umyvadle. Ve znakovém jazyce ale příslušné znaky vůbec podobné nejsou, proto se nejedná o homonyma. To ale neznamená, že se ve znakovém jazyce žádná homonyma nevyskytují – asi nejčastěji udávaný příklad je EVA – STŘEDA – KNEDLÍK. Jejich ekvivalenty, českém jazyce homonyma nejsou. Proto pokud se Neslyšícího ptáme na homonyma a očekáváme vysvětlení na příkladech slov *oko*, *kohoutek*, *izolace*, zkusíme ho spíše ze znalostí cizího jazyka než z obecných lingvistických schopností

Pro modifikaci psychologického testu do znakového jazyka byl vybrán projektivní test frustrační tolerance PFT (C-W), který se zdá být pro modifikaci vhodný, zejména z těchto důvodů: věnuje se pouze frustrační toleranci, součástí testového materiálu jsou ilustrace, které napomáhají porozumění textu a v neposlední řadě byla možná spolupráce s dr. Davidem Čápem, autorem modifikované české verze.

2.1.1 Popis testu PFT (C-W)

Test frustrační tolerance je projektivní test, který obsahuje úvodní instrukce a 24 kreslených obrázků³. Na každé stránce jsou umístěny čtyři obrázky, které znázorňují různé situace vyvolávající frustraci. Obrázky jsou pojaty komiksovým způsobem, kdy jedna postava něco říká a proband má za úkol odpovědět za druhou postavu do prázdné bubliny. Poslední stránka testu slouží examinatorovi k vyhodnocení (Čáp, 2015).

Testovaný má odpovědět co nejrychleji, první, co ho napadne. Je ujištěn, že neexistuje dobrá nebo špatná odpověď, respektive, že všechny odpovědi jsou správné.

Doba administrace testu je uváděna 15-20 minut.

Při vyhodnocování si všímáme jednak typu agrese (O-D) převládání překážky, (E-D) Obrana sebe či vlastního chování, (N-P) Trvání potřeby a zdůraznění potřeby řešení a směru agrese (E-A) agrese směřuje na okolí, (I-A) agrese je zaměřena na vlastní osobu

³ Ukázky některých z nich jsou součástí následující kapitoly

subjektu, (M-A) snaha o přenesení se přes frustraci, vyhnutí se agresi (Čáp, 2015, s, 11). Reakci respondenta můžeme hodnotit z hlediska typu a směru agrese pomocí 11 faktorů (více viz Čáp, 2015)

Ukázka protokolu je uvedena v příloze 1.

2.1.2 Překlad testu PFT (C-W) do znakového jazyka⁴

Test PFT (CW) byl překládán do znakového jazyka a v letech (2016-2018).

Jazykové uchopení testu

V kapitole o psychologické diagnostice Neslyšících jsme se věnovali zjišťování úrovně znalosti znakového jazyka. V současné době úroveň znalosti znakového jazyka nejde otestovat, byť již vznikl (2023) referenční rámec pro znakové jazyky a popisy referenčních úrovní pro ČZJ, kteréžto materiály ošetřují užití znakového jazyka jako druhého/cizího jazyka a mají být vodítkem ke státní jazykové zkoušce z českého znakového jazyka, tedy týká se to zejména tlumočnicků a učitelů. Modifikace testu PFT (C-W) však proběhla ještě před vznikem referenčního rámce pro znakové jazyky. Mezi tlumočníky a neslyšícími odborníky probíhala diskuze o možném jazykovém rozvrstvení testu. V ideálních podmínkách by totiž bylo vhodné, aby test existoval ve třech jazykových mutacích:

- „čistý“ český znakový jazyk,
- zjednodušená forma českého znakového jazyka („hovorová“, - např. bez specifických znaků),
- Pidgin language – pro lidi, kteří neovládají ani češtinu ani ČZJ, většinou se jedná o osoby, které neměli možnost se vlivem špatných podmínek při

⁴ Překlad testu byl financován z prostředků SVV FF UK v roce 2017 a byl vytvořen týmem Deaffriendly, vedeném Kateřinou Peškovou, Michaela Veselou a konzultován byl s Petrem Vysučkem a Davidem Čápem. V počátcích překladu velmi pomáhala Anna Kreslová.

vzdělávání český znakový jazyka naučit a také o neslyšící osoby s přidruženou mentální retardací.

V prvních fázích přípravy překladu se vedly diskuse také o úpravě pro starší Neslyšící, případně padaly otázky na zohlednění moravského dialektu. Všechny tyto varianty však padly, zejména kvůli časové a finanční náročnosti takového testu. Přesto znaky, které byly pro finální překlad použity, byly podrobeny přísnému výběru tak, aby výběr obsahoval pouze znaky obecné, širokému spektru Neslyšících srozumitelné.

Test je originálně koncipovaný jako tužka-papír, v nové verzi pro Neslyšící bude potřeba použít videotechniku (počítač v případě individuálního zadávání testu, plátno v případě skupinové administrace). Testovaní mají k dispozici původní testový materiál. Instrukce jsou pouštěny ve znakovém jazyce, jednotlivé testové situace se promítají zvlášť (záznamový arch PFT (C-W) má na jedné A4 čtyři obrázky). Testovaní dostanou na výběr, zda budou odpovědi do archu zapisovat, nebo je znakovat a do archu je doplní examinátor. Test je koncipován jako bilingvní, tj. při testování bude respondentům ponechám původní psaný text a zároveň bude k dispozici překlad v českém znakovém jazyce.

Úpravy jednotlivých testových situací

Úprava úvodních instrukcí

Jako první jsme přidali oslovení (pozdrav), který je pro Neslyšící nesmírně důležitý a začíná jím každá promluva. Také jsme vycházeli z toho, že instrukce ve videoformě vyžadují nějakou formu oslovení, jelikož je kontakt s hodnotitelem je větší než při čtení vstupních instrukcí na papíře.

Dále se ukázalo nezbytné upravit průvodní instrukce tak, aby bylo zdůrazněno, že se na obrázcích jedná o „ideální svět Neslyšících, kde všichni lidé umí znakový jazyk“. K úpravám nás vedly obavy, že by Neslyšící své odpovědi cenzurovali s ohledem na očekávané nepochopení ze strany druhé osoby. Při očekávaných obtížích v komunikaci by pravděpodobně nastaly dvě varianty odpovědí a) odpověď by žádná nepřišla, nebo by to bylo pouhé mávnutí rukou a pomyšlení si „Co já ti tady budu říkat, stejně mi nerozumíš, tak je to jedno...“ b) větší využití sprostých slov při jistotě, že jim komunikační partner nerozumí. Obě varianty si umíme představit z různých cest na dovolenou do exotických destinací.

Informace o ideálním světě Neslyšících je ještě jednou zopakovaná při překladu prvního obrázku.

Vložení instrukcí o odpovědi

Neslyšící potřebují kontext, a tím, že se jejich pozornost upře k videu, mohou zapomenout na prázdné okénko, proto byla ke každé přeložené situaci vložena instrukce: „Co odpoví druhá osoba?“

Neslyšící odborníci také stáli o to, aby byla ke každému obrázku/videu začleněna věta: „Bude následovat video, dívejte se“. Nakonec ale tato věta byla z testu odstraněna (zůstala jen u prvního obrázku). Bude součástí testového materiálu a její použití bude dobrovolné například při práci s osobami s minimální jazykovou kompetencí, je možné ji do materiálu vložit zpět. Práce týmu je velmi důležitá, protože slyšící odborník, jakkoliv zběhlý ve znakovém jazyce či ukotvený v komunitě neslyšících nerozpozná drobné nuance, které rozeznají Neslyšící kolegové, dobrým příkladem budiž poukázání na „Ideální svět Neslyšících“ a důraz na opakování instrukcí.

Příklady úprav některých testových situací:

Testová situace č. 1

Obrázek 1 Testová situace č. 1 PFT (C-W)

Otištěno s laskavým svolením D. Čápa

Do první testové situace vloženo ujištění o ideálním světě Neslyšících, kde všichni lidé ovládají znakový jazyk. A ještě jednou zopakovaná instrukce o tom, že video překládá text, který je v bublině na obrázku. K neustálému opakování těchto zásadních informací nás vede přesvědčení, že pak Neslyšící budou reagovat spontánně a ideální svět Neslyšících si představí. Při překlada situace se popisuje, jak voda pod koly auta vyšplouchne (to umožňuje ikonicita znakového jazyka), naopak jsme vynechali informaci o louži.

Ukázka modifikovaného testu s tlumočeným videem, které vyjíždí z „bubliny“ textu. Celý modifikovaný test je dispozici v příloze 2.

V níže uvedených shrnujících tabulkách i v excelových vyhodnoceních testů všech testovaných (které jsou k dispozici v příloze) je změněno označení některých faktorů a kategorií. Z technických důvodů je nahrazeno (podtržení) * (hvězdičkou).

V následující tabulce ukazujeme souhrnné výsledky všech testovaných respondentů. Je zde pro lepší přehlednost je v tabulce použita barva. Barevná paleta se pohybuje od zelené přes žlutou do odstínů červené, kdy tmavě zelená představuje nejnižší procentuální zastoupení daného jevu a sytě červená naopak procentuální zastoupení největší.

Protokol	GCR	O-D	E-D	N-P	E-A	I-A	M-A	E*	I*	E* + I*	E - E*	I - I*	M-A + I*
1	23,5%	16,7%	54,2%	29,2%	37,5%	25,0%	37,5%	8,3%	12,5%	20,8%	8,3%	4,2%	50,0%
2	26,5%	19,6%	52,2%	28,3%	21,7%	39,1%	39,1%	4,3%	8,7%	13,0%	8,7%	8,7%	47,8%
3	44,1%	14,6%	33,3%	52,1%	35,4%	43,8%	20,8%	2,1%	8,3%	10,4%	8,3%	12,5%	29,2%
4	35,3%	37,5%	33,3%	29,2%	33,3%	37,5%	29,2%	4,2%	0,0%	4,2%	4,2%	12,5%	29,2%
5	29,4%	43,5%	43,5%	13,0%	39,1%	26,1%	34,8%	4,3%	0,0%	4,3%	8,7%	8,7%	34,8%
6	32,4%	25,0%	52,1%	22,9%	45,8%	25,0%	29,2%	0,0%	0,0%	0,0%	20,8%	18,8%	29,2%
7	35,3%	16,7%	66,7%	16,7%	37,5%	25,0%	37,5%	4,2%	4,2%	8,3%	16,7%	16,7%	41,7%
8	44,1%	34,1%	45,5%	20,5%	43,2%	36,4%	20,5%	0,0%	13,6%	13,6%	15,9%	4,5%	34,1%
9	14,7%	22,7%	54,5%	22,7%	38,6%	31,8%	29,5%	0,0%	22,7%	22,7%	9,1%	6,8%	52,3%
10	41,2%	12,5%	43,8%	43,8%	37,5%	37,5%	25,0%	4,2%	4,2%	8,3%	8,3%	14,6%	29,2%
11	50,0%	39,6%	52,1%	8,3%	47,9%	31,3%	20,8%	6,3%	6,3%	12,5%	16,7%	14,6%	27,1%
12	35,3%	23,9%	54,3%	21,7%	34,8%	17,4%	47,8%	4,3%	8,7%	13,0%	15,2%	4,3%	56,5%
13	38,2%	31,3%	45,8%	22,9%	45,8%	31,3%	22,9%	0,0%	12,5%	12,5%	20,8%	6,3%	35,4%
14	38,2%	39,6%	41,7%	18,8%	31,3%	29,2%	39,6%	2,1%	8,3%	10,4%	6,3%	12,5%	47,9%
15	35,3%	31,3%	41,7%	27,1%	18,8%	43,8%	37,5%	4,2%	12,5%	16,7%	4,2%	8,3%	50,0%
16	44,1%	15,2%	65,2%	19,6%	43,5%	19,6%	37,0%	0,0%	4,3%	4,3%	26,1%	6,5%	41,3%
17	32,4%	43,5%	41,3%	15,2%	45,7%	32,6%	21,7%	0,0%	15,2%	15,2%	17,4%	8,7%	37,0%
18	47,1%	35,4%	37,5%	27,1%	39,6%	31,3%	29,2%	2,1%	0,0%	2,1%	14,6%	14,6%	29,2%
19	29,4%	27,1%	60,4%	12,5%	29,2%	37,5%	33,3%	2,1%	18,8%	20,8%	14,6%	4,2%	52,1%
20	44,1%	39,6%	52,1%	8,3%	52,1%	27,1%	20,8%	6,3%	4,2%	10,4%	16,7%	16,7%	25,0%
Průměr	36,0%	28,5%	48,6%	23,0%	37,9%	31,4%	30,7%	2,9%	8,2%	11,2%	13,1%	10,2%	38,9%

Tabulka 1 Výsledky vyhodnocení testu PFT (C-W) v procentech

Lépe jsou vidět odlišnosti v tabulce porovnávací normy (provedené D. Čápem) s výsledky respondentů v následující tabulce. Jsme si vědomi, že nelze provádět závěry týkající se Neslyšících na vzorku dvaceti respondentů, nicméně se domníváme, že určité tendence pozorovat můžeme. V souladu s cíli práce však chceme poukázat na nutnost speciálního přístupu k testování Neslyšících a rozvířít debatu o nutnosti vzniku standardů pro psychologické testování Neslyšících osob.

Protokol	GCR	O-D	E-D	N-P	E-A	I-A	M-A	E*	I*	E* + I*	E - E*	I - I*	M-A + I*
1	1	5	5	7	3	5	9	3	3	3	1	2	3
2	1	6	5	6	1	9	10	2	2	2	1	2	3
3	2	5	1	10	3	10	6	2	2	2	1	3	2
4	1	10	1	7	3	8	8	2	1	1	1	3	2
5	1	10	3	4	3	6	9	2	1	1	1	2	2
6	1	7	5	6	4	5	8	1	1	1	2	3	2
7	1	5	7	4	3	5	9	2	2	2	2	3	3
8	2	9	3	5	4	8	6	1	3	2	2	2	2
9	1	7	5	6	3	7	8	1	3	3	1	2	3
10	1	4	3	9	3	8	7	2	2	2	1	3	2
11	3	10	5	3	4	7	6	2	2	2	2	3	2
12	1	7	5	5	3	4	10	2	2	2	2	2	3
13	1	9	4	6	4	7	7	1	3	2	2	2	3
14	1	10	3	5	2	6	10	2	2	2	1	3	3
15	1	9	3	6	1	10	9	2	3	2	1	2	3
16	2	5	7	5	4	5	9	1	2	1	2	2	3
17	1	10	3	4	4	7	7	1	3	2	2	2	3
18	3	9	2	6	3	7	8	2	1	1	1	3	2
19	1	8	6	4	2	8	9	2	3	3	1	2	3
20	2	10	5	3	5	6	6	2	2	2	2	3	2
Průměr	1,4	7,8	4,1	5,6	3,1	6,9	8,1	1,8	2,2	1,9	1,5	2,5	2,6

Tabulka 2 *Vyhodnocení testu PFT (C-W) z hlediska norem*

V komentářích se zaměříme na tendence, které ukazují odklon od normy (a to v obou směrech- tedy jak absencí jevu, tak jeho nadměrnému výskytu):

Z hlediska typu agrese převažuje (O-D) převládání překážky (Čáp, 2015). Kdy výsledný průměrný sten testovaných je 8,1.

Z hlediska směru agrese (E-A) agrese zaměřená na okolí je průměr stenů 3,1 čili výrazný podprůměr. Z uvedeného vyplývá, že ve verbálním projevu testovaný soubor nevykazoval agresi vůči okolí.

Část tabulky s červeným podbarvením se týká superego vzorce (jak se proband brání nařčení z chyby), výsledky probandů jsou porovnávány s normami, odpovědi jsou řazeny tzv. tertily, na třetiny. (Čáp, 2015) Z výsledků testu vyplývá, že Neslyšící probandi nejméně ze všech možností skórovali E-E, tedy na testovaném vzorku je patrná snaha vyhnout se v okamžiku frustrace agresi.

Naopak se ukazuje opačná tendence, kdy respondenti skórovali více M-A (snaha o přenesení se přes frustraci, snaha vyhnout se agresi), a I (osoba přizná chybu, ale bere ji jako nevyhnutelnou). (Čáp, 2015)

Otázka	Protokol																				%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
1.			1,0					0,5	0,5		1,0	1,0				0,5				1,0	28%
2.			1,0				1,0	1,0		1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0		1,0	1,0	1,0	1,0	65%
3.		0,5							0,5		1,0				1,0		1,0	1,0		1,0	30%
4.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
5.	1,0		1,0	1,0	1,0		1,0	1,0		1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0		0,5	1,0			68%
6.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
7.																					0%
8.		1,0										0,5									8%
9.	1,0										1,0				1,0	1,0					20%
10.					1,0							1,0	0,5	1,0	1,0	1,0		0,5			30%
11.	1,0	1,0		1,0		1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0		1,0		0,5	1,0	1,0		78%
12.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
13.										1,0	0,5						1,0		1,0		18%
14.							1,0			1,0	1,0	0,5								1,0	23%
15.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
16.		1,0	1,0	1,0		1,0	1,0			1,0	1,0			1,0				1,0		1,0	50%
17.			1,0		1,0	0,5								1,0		1,0					23%
18.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
19.				1,0	1,0	1,0	1,0	1,0		1,0						1,0		1,0			40%
20.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
21.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0			1,0			0,5	0,5	0,5	1,0	1,0		1,0	1,0	0,5	0,5	63%
22.			0,5	1,0	1,0	1,0		1,0			1,0				1,0	1,0	0,5	1,0	1,0		50%
23.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
24.			1,0					1,0	0,5	1,0				1,0							23%
%	24%	26%	44%	35%	29%	32%	35%	44%	15%	41%	50%	35%	38%	38%	35%	44%	32%	47%	29%	44%	

Tabulka 3 Vyhodnocení Indexu skupinové konformity (GCR)

„Index skupinové konformity (GCR) vyjadřuje schodu probandem uváděných odpovědí s očekavatelnými reakcemi na jednotlivé situace.“ (Čáp, 2015, s 48)

Nulová konformita vyšla u situace č. 7 (číšník napomíná hosta, že je hlučný). Dle manuálu by měla být typická odpověď E (např. „To je mizerná obsluha.“) (Čáp, 2015, s. 26) Neslyšící ale reagovali smířlivě, případně se omlouvali. Je otázkou vyžadující další zkoumání, zda za méně útočné odpovědi nemůže osoba znakovící figurantky, která žádá o klid smířlivěji, než si můžeme představit, že je uvedeno v textu.

V testové situaci č. 8 (sdělení muže, že půjde tancovat s dívkou kolegy) bydle manuálu měla být očekávaná odpověď opět E („To je ale potvora!“ „Nepůjdeš!“) (Čáp, 2015, s.27) Neslyšící probandi odpovídali spíše: „Jej, zapomněl jsem, ale chtěl jsem přijít.“ (M) „Mrzí mě to.“ (E) „Aha, to nevadí.“ (M). Míra shody s GCR je jen 8 %.

Naopak nejvyšší míru konformity (78 %) vykazali respondenti u testové otázky č. 11 (člověk v noci volá na špatné číslo). Dle manuálu by měla být očekávaná odpověď E („Dejte mi pokoj“, „Tak ať se to příště neopakuje!“) (Čáp, 2015, s.31). Toto zjištění je velmi

zajímavé, neboť jsme v procesu překladu u této položky nejvíce zvažovali její nahrazení, jelikož jsme si mysleli, že Neslyšící se nemají možnost do takové situace dostat a představit si tedy případnou reakci.

Odpovědi na testovou situaci č. 5 (oprava hodinek) vykazovaly míru konformity 68%, tj. byla druhá nejvyšší. Překlad této testové situace byl několikrát měněn a pro srozumitelnost byl prodloužen o informaci opakovaném rozbití. Zdá se tedy, že to bylo dobré rozhodnutí.

S problémem vyjádření emocí, kdy součástí překladu v nějaké míře být musí jsme počítali. Nejde technicky provést neutrální projev ve znakovém jazyce zobrazující frustrační situaci. Této diskrepanci se můžeme vyhnout posunutím norem (tedy indexu skupinové konformity) směrem k pravděpodobnějším odpovědím. Opět je třeba konstatovat, že na takovou změnu by bylo potřeba otestovat více respondentů.

U testové situace č. 1. (rozbitá váza), odpovídali „Nevadí, koupím novou vázu“. Častěji nevyslovovali lítost, jen konstatovali fakt. Je otázkou, zda tato odpověď znamená, že se probandí do takové situace nikdy nedostali, a tak nechápou vážnost situace, nebo zda se jedná o nepochopení testové situace a odpovídali za majitele rozbité vázy.

U testové situace č. 7 (v restauraci) se často opakovala odpověď: „Omlouvám se, jsem neslyšící.“ „Omlouvám se, jsem neslyšící, omlouvám se, že jsem takový.“ Zdá se, že je to omluva natolik zvnitřnělá a neustále používaná, že ji Neslyšící používají i v „ideálním světě, kde všichni znakují“

I přes instrukce o ideálním světě Neslyšících se občas objevovaly odpovědi jako: „Já mám špatný sluch, prosím napište mi to na papír.“ nebo „Nevadí, jsem Neslyšící“ jako odpověď na situaci č. 11 (špatné číslo).

Z uvedeného lze usuzovat, že se možná jedná o vybudovanou komunikační strategii některých Neslyšících.

V situaci č. 16. (omluva za rozbité auto) se vyskytly odpovědi: „Omlouvám se, teprve dělám autoškolu.“ „Omlouvám se, ožral jsem se moc.“ U těchto odpovědí bylo nutné provést

dotazování, zda se nejednalo o žert (hodnoceno by to bylo jako E, ironie), odpověď však byla chápána jen jako omluva s reálným přiznáním (tedy I).

Obtíže v porozumění situaci se objevovaly nejčastěji v místech, kdy se na obrázku vyskytovalo více osob než dvě. Několika testovaným k pochopení nestačilo video přehrát jednou, bylo třeba ho opakovat. Ve dvou případech bylo nutné celou situaci přehrát „ve skutečnosti“ s respondenty (žáci ZŠ). U žáků z jedné třídy základní školy se v situacích, kde chtěli vyjádřit údiv, se nápadně často (u třech různých dětí na třech různých místech) objevilo citoslovce *ježíšmarjá*. Ukázalo se, že ho často používá třídní učitelka a děti jeho užití okopírovaly.

V některých situacích se vykytovala odpověď „Mlčím.“ Na první pohled by se mohlo zdát, že proband nemá na situaci odpověď, ale při pozdějším dotazování, kdy jsme odpovědi probírali, znakovali probandi TICHŮ, MLČET, ovšem ve významu: „Je mi to moc líto.“ „Omlouvám se“. Význam je čitelný zejména podle výrazu v obličeji. Zde tedy opět apelujeme na dovysvětlování vyplněných testů s neslyšícími klienty, neboť může nastat posun významu vzhledem k odlišnosti českého a českého znakového jazyka, kdy probandi v odpovědi použijí přesný překlad znaku, ovšem v testu je míněn v jiném významu. Na jiném místě poukazujeme a zde jen opakujeme, že český jazyk je pro většinu Neslyšících jazykem druhým/cizím a jeho slovní zásoba nebývá tak bohatá. Proto by klienti měli mít možnost odpovědi znakovat, a to i v případě, že se rozhodnou pro psanou verzi (některé složitější odpovědi zapíše examinátor).

Pokud žáci a studenti zapisují své odpovědi sami (nechtějí pomoci při zapisování), v interakci s ostatními lidmi většinou tykají. Je možné, že je to způsobené podstatou znakového jazyka, kde se tykání a vykání rozlišuje jiným způsobem (nikoliv tvarem slovesa) - spíš jde o volbu znaků či orálního komponentu znaku. Nejde tedy o projev neomalenosti, ale o neznalost cizího jazyka. Občas se stane, že Neslyšící použijí v zápise doslovný překlad z ČZJ do českého jazyka. To má dvě rizika: přepis do českého jazyka není gramaticky správný a může vyvolat nesprávné spekulace o inteligenci pisatele, za druhé může znamenat riziko významového posunutí odpovědi. Například slova *dost*, *hotovo*, mohou být použita ve významu „Mám toho právě dost“, „Už jsme spolu skončili!“, „No, to je konec, co jsem

to udělal.“ Je třeba respektovat volbu probanda zapisovat odpovědi v českém jazyce⁵, nicméně apelujeme na důležitost dovysvětlujícího rozhovoru. Také znak TICH0 (zapsaný v záznamovém sešitě jako „Mlčím.“ U situace č. 21 nebo 18) neznámá, že dotyčný neví, co odpovědět, ale vyjadřuje lítost nad danou situací. Při znakování tohoto znaku hraje prim nemanuální složka znaku, tedy – výraz v obličeji a mimika.

2.1.3 Stručné shrnutí diagnostické části výzkumu

Výzkumná otázka č. 1 Je test PFT (C-W) použitelná pro diagnostiku frustrační tolerance u Neslyšících?

Z uvedeného vyplývá, že test modifikovaný test PFT (C-W) je použitelný pro diagnostiku frustrační tolerance u Neslyšících osob.

Výzkumná otázka č. 2. Jaká omezení platí pro použití tohoto testu pro Neslyšící respondenty?

Před samotným testem je třeba zjistit preferovaný způsob komunikace. V případě volby znakového jazyka je v ideálním případě důležité ověřit úroveň znalosti znakového jazyka. V současnosti, takový test není, první krok k jeho vytvoření (referenční rámec pro znakové jazyky) však byl učiněn. Je tedy na administrátorovi, aby srozumitelnost testu u respondenta ověřil. Pokud bude úroveň znalosti znakového jazyka (přesto, že to bude preferovaný způsob komunikace) je vhodné využít služeb Realay tlumočnicka.

Test PFT (C-W) se ukázal být pro testovací skupinu Neslyšících srozumitelný, tudíž se jeví jako využitelný k dalšímu užití v psychodiagnostice. Je však třeba provést další testování na větším vzorku. Tvorba norem pro Neslyšící ale bude složitá, protože není možné provádět souběžné testování s jinými testy (například TAT, jak doporučuje Rosenzweig (1978), neboť taktéž u TAT chybí standardizace. Nabízí se pouze testování společně s AVL (Chudožilov Bendová et al, 2022).

⁵ Někdy motivované touhou ukázat, že český jazyk klient ovládá.

3 Problematika terapie Neslyšících

3.1 Problematická místa v terapii Neslyšících

Ve chvíli, kdy neslyšící klient komunikuje (ať znakuje nebo se dívá), nemůže dělat nic jiného⁶. To vychází z fungování znakového jazyka a podrobně se tomuto tématu věnujeme v kapitole o znakovém jazyce. Tento fakt má zásadní vliv na použití některých terapeutických technik, kdy je třeba podat všechna vysvětlení předem, a pak si být vědom, že veškerá interakce povede k přerušení tvořivého procesu. Například pokud se chceme dítěte stavícího v pískovišti optat, co právě dělá, musíme na něho zamávat (upoutat pozornost), případně se ho lehce dotknout na předloktí (opět poukazujeme ke kapitole o pravidlech komunikace Neslyšících). Ono musí práci přerušit a podívat se na nás. Tím se ale vystavujeme riziku, že nebude schopné navázat tam, kde skončilo, a přerušíme tak terapeutický proces. Slyšící dítě běžně může komentovat, co právě dělá, aniž by činnost přerušilo, a tak interakce mezi ním a terapeutem není zdaleka tak rušivá.

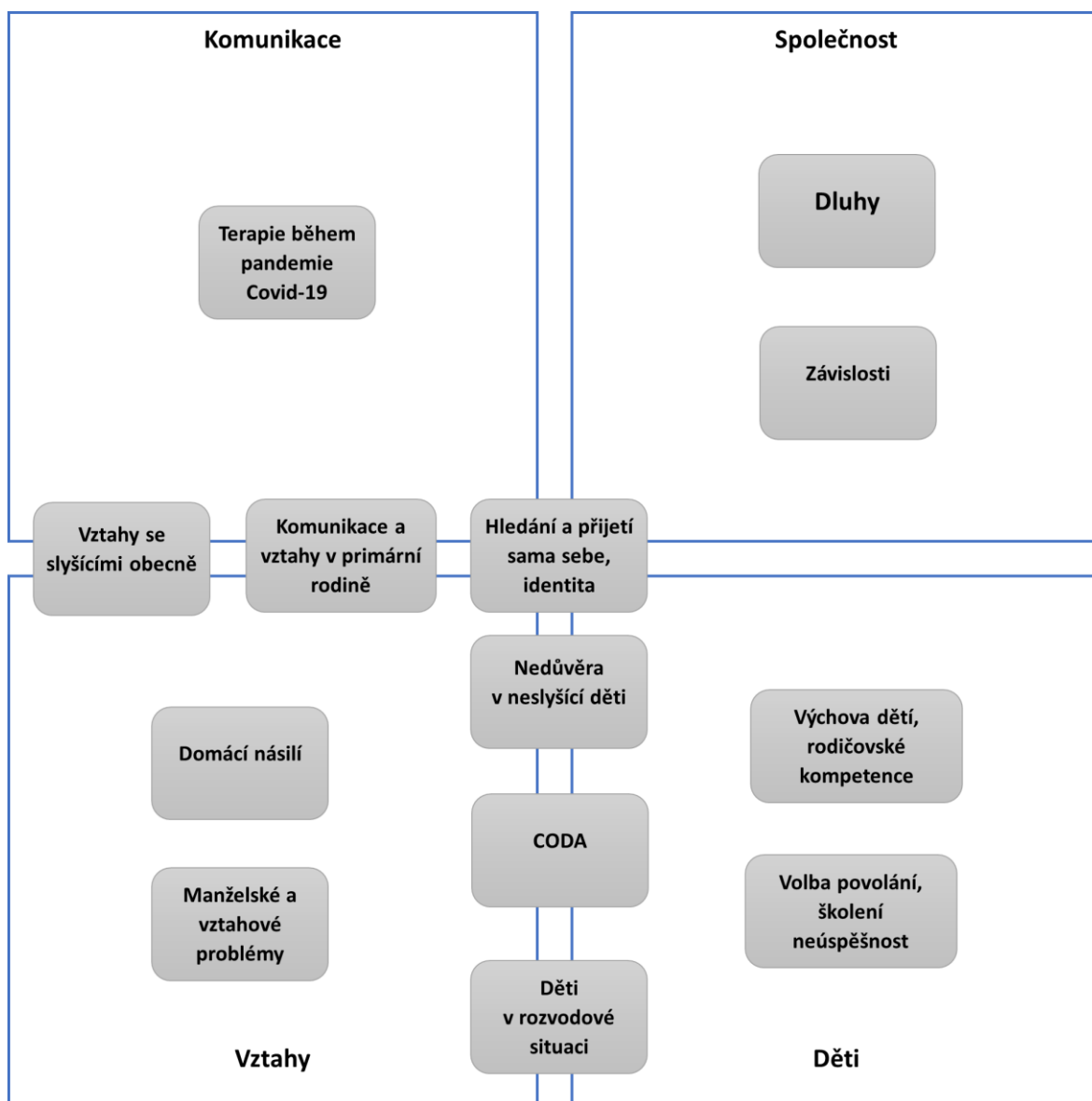
Dalším oříškem je provádění relaxací a imaginací. Relaxační techniky jsou mezi neslyšícími klienty oblíbené. Před začátkem relaxace je třeba předem vše vysvětlit – povyprávět příběh, vysvětlit dýchání, putování tepla a tíhy a to, jak bude celá relaxace probíhat. Pokud v rámci relaxace postupuje např. teplo a tíha, je možné tento postup korigovat předem domluvenými doteky. Některým Neslyšícím vyhovuje vibrační znamení, které ohlašuje postup v relaxaci. Další možností je provádět techniky bez zavření očí, alespoň ze začátku, kdy je potřeba nacvičit správný rytmus.

Jak jsme zmiňovali, relaxační techniky patří mezi velmi žádané nástroje pro psychologickou práci s Neslyšícími, ale je třeba si uvědomit, že pokud neslyšící klient zavře oči, ztratí veškerý kontakt se světem, a proto je třeba postupovat velmi pomalu a trpělivě zkoušet, kam až si klient dovolí zajít. Terapeutické služby byly dlouhou dobu pro Neslyšící nedostupné. V současné době se dostupnost zlepšuje, nicméně obecné povědomí o psychologických a terapeutických službách není tak velké. V neposlední řadě je třeba zmínit skupinové terapie, které jsou pro většinu Neslyšících nedosažitelné. Výše jsme uváděli argument, že přítomnost tlumočnicka skupinu ruší, protože odvádí pozornost. Ovšem ani

⁶ Hluboký životní zážitek přinesla autorce textu i jízda autem s neslyšícím (značně upovídaným) řidičem.

tematické skupiny pro Neslyšící možné nejsou. Ve shodě s du Feu a Chovaz (2014) připomínáme nedostatek anonymity v prostředí komunity Neslyšících. Není proto možné vytvořit bezpečné skupinové terapie.

Ve výzkumné části věnované terapeutické práci s Neslyšícími klienty jsme podrobili tematické analýze zápisy z konzultací 39 klientů, využívajících psychoterapeutických služeb autorky dizertační práce. V následující tabulce jsou témata zakreslena.

Obrázek 2 Výsledky tematické analýzy výzkumu terapeutické části

3.2 Návrh řešení situace ohledně psychologických testů pro Neslyšící a terapeutické práce s Neslyšícími klienty

- 1) Vytvořit test na zjištění jazykové úrovně. Nejedná se primárně o psychologický, ale lingvistický problém, a proto se vytváření testu psychologové pro Neslyšící nezúčastní (ale bylo by vhodné, aby spolupracovali, neboť ho později budou používat). První krok již byl udělán vytvořením referenčního rámce pro znakové jazyky a popisů referenčních úrovní českého znakového jazyka.
- 2) Na překladu testu PFT (C–W) se ukázalo, že lze překládat i verbální testy do českého znakového jazyka, proto pokládáme za důležité (lépe řečeno nutné) vytvoření pracovní skupiny psychologů pro Neslyšící, kteří by na základě vlastních zkušeností dali dohromady baterii testů. U testů neverbálních by se jednalo „pouze“ o vytvoření norem a překladu instrukcí do znakového jazyka. Takováto práce by byla nejjednodušší. Současně s tím by probíhaly úprava a překlad nejdůležitějších testů – zejména komplexních inteligenčních – se zaměřením na jejich verbální stránku, jejíž znalost je v rámci vzdělávacího procesu velmi důležitá.
- 3) Bylo by vhodné využít výzkumů v standardizaci WISC-V pro populaci Amerických neslyšících a pokud se bude WISC-V překládat do českého jazyka, přeložit ho rovnou ve spolupráci s Testcentrem a Deaffriendly do jazyka znakového.
- 4) Následně vytvořit testové baterie podle věku a příležitostí testování. Tyto baterie by byly normované a tím pádem by bylo testování Neslyšících objektivní a výsledky by mohly být srovnávány mezi sebou. V této souvislosti apelujeme zejména na diferenciální diagnostiku a s ní spojené zařazování dětí s lehkou mentální retardací do programu „základních škol praktických“. Uvozovky přikládáme proto, že roku 2016, kdy byla zrušena příloha rámcově vzdělávacího programu pro děti s lehkou mentální retardací, se užívá pouze pojem speciální

školství. Nicméně pojem praktického školství je odborníky stále užíván. Vzdělávání těchto dětí se řeší prostřednictvím Individuálně vzdělávacího plánu.⁷

- 5) Zařadit práci s tlumočnickem do vzdělání psychologů a terapeutů a systematicky zvyšovat povědomí společnosti o komunitě Neslyšících (znakový jazyk je na češtině nezávislý, není mezinárodní, většina neslyšících se rodí slyšícím rodičům atd.)
- 6) Zpřítomnit tlumočnický znakového jazyka ve velkých psychiatrických nemocnicích.
- 7) Vytvořit síť odborníků zaměřených na terapeutickou práci s Neslyšícími, která by byla pravidelně aktualizovaná

Autorka si kladla za cíl podat komplexní představu o psychologické práci s Neslyšícími klienty. Tak aby psychologové mohli s touto skupinou lidí pracovat za pomoci tlumočnicků a byli si vědomi možných rizik z toho plynoucích. Zároveň se ale nebáli a s Neslyšícími klienty pracovali, neboť specializovaných psychologů přímo pro Neslyšící klienty je nedostatečné množství.

⁷ Individuálně vzdělávací plán je jedním z podpůrných opatření pro žáky se specifickým vzdělávacími potřebami a pro žáky mimořádně nadané. Jak název napovídá, umožňuje individuálně nastavit proces výuky a podpůrná opatření, které jsou dítěti ku pomoci.

4 Seznam použité literatury

- Čáp, D. (2015). Úprava, ověření, standardizace a příprava pro vydání aktualizované projektivní metody PFT (C-W) pro dospělé. [Dizertační práce], Karlova univerzita.
- Doušová, V., Šauerová, A. (2007). Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogickém centru pro děti a žáky se sluchovým postižením. in: Kucharská, Anna a kol. (2007). *Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně pedagogických centrech*. IPPP.
- Doušová, V., Kratochvílová, K., Motejzíkova, J. (2014). Být Neslyšící nemusí být problém. Praha: Centrum pro dětský sluch Tamtam, o. p s.
- du Feu, M., Chovaz, C. (2014). *Mental health and deafness*. Oxford.
- Glickman, N.S., Harvey, M.A. (1996). *Culturally affirmative psychotherapy with deaf persons*. Lawrence Erlbau Associates.
- Chudožilov Bendová, M. Holubová, K., Zaytseva, Y. (2022). Spravedlivý přístup při testování: neuropsychologická diagnostika neslyšících a nedoslýchavých osob. Překlad a úpravy testu AVLT. *Československá psychologie*, r. 66, č. 4. s.416-436.
- Lane, H., Hoffmeister, R., Bahan, B.A (1996) *Journey into the deaf-world*. San Diego, Dawnsignpress.
- Leigh, I., W., Andrews, J., F. (2017) *Deaf people and society. Psychological, sociological and educational perspectives*. Taylor and Francis.
- Myklebust, H. E. (1960) The psychological effects of Deafness. *The American Annals of the Deaf*. 105 (4) s. 372-385.
- Pollard R. Q. (1998). Psychopathology. In: Marschark, M, Clarc, D. (Ed.) (1998). *Psychological perspectives on deafness*, volume 2. s. 171-197, Lawrence Eelbaum Associates, Inc., Publisher.
- Potměšilová, P. (2016). *Pojmotvorný proces u dětí se sluchovým postižením*. Univerzita Palackého.
- Rosenzweig, S. (1978). The Rosenzweig picture-frustration (P-F) Study: Basic Manual. Rana House.
- Svoboda, M. (Ed.), Krejčířová, D., Vágnerová, M. (2001). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Portál.
- Vymlátílová, E. (2006). Sluchově postižené dítě. In: Říčan, P., Krejčířová, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*.

5 Publikační činnost a odborné aktivity

Publikace, odborné texty

Čáp, D., Veselá, M., Běhalová, I. (2015). Praktické užití PFT (C-W), verze pro neslyšící. In Maierová, E., Šrámková, L., Hosáková, K., Dolejš, M., Skopal, O. (Eds.). PHD existence 2015. Česko-slovenská psychologická konference (nejen) pro doktorandy a o doktorandech Sborník odborných příspěvků z konference konané 4.-5.2.2015. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

Veselá, M. (2017). Vliv jinakosti dítěte na rodinný systém. Centrum sociálních služeb Praha. *50 let manželského poradenství v Praze (1967-2017)*.

Pedagogické aktivity

2015/2016

Účast na realizaci povinného předmětu Interakční výcvik studentů bakalářského studia oboru Psychologie (FF UK)

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I. a II. a FF UK a PřF UK

Podíl na výuce Úvod do speciální pedagogiky pro studenty bakalářského studia oboru Psychologie

2016/2017

Účast na realizaci povinného předmětu Interakční výcvik studentů bakalářského studia oboru Psychologie (FF UK)

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I. FF UK a PřF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele II. FF UK a PřF UK

2017/2018

Přednáška – Psychologie pro všední den – Psychologie Neslyšících

Účast na realizaci povinného předmětu Interakční výcvik studentů bakalářského studia oboru Psychologie (FF UK)

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I. FF UK a PřF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele II. FF UK a PřF UK

2018/2019

Účast na realizaci povinného předmětu Interakční výcvik studentů bakalářského studia oboru Psychologie (FF UK)

Přednáška – Psychologie pro všední den – Psychologie Neslyšících

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I. FF UK a PřF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele II. FF UK a PřF UK

2019/2020

Účast na realizaci povinného předmětu Interakční výcvik studentů bakalářského studia oboru Psychologie (FF UK)

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I. FF UK a PřF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele II. FF UK a PřF UK

2020/2021

Účast na realizaci povinného předmětu Interakční výcvik studentů bakalářského studia oboru Psychologie (FF UK)

Podíl na výuce Základy pedagogiky, studenti bakalářského studia psychologie FF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I.: Psychologie žáka a školní třídy, FF UK, PřF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele II., FF UK, PřF UK

oponent diplomové práce

Mgr. Marie Holyanská: Videotrénink interakcí a možnosti jeho využití v rodinách s dětmi se sluchovým postižením (obor: Psychologie) - fakulta: FF

2021/2022

školitel bakalářské práce

Bc. Kristýna Šimralová: Možnosti psychologické intervence u Neslyšících (obor: Psychologie) - fakulta: FF

Účast na realizaci povinného předmětu Interakční výcvik studentů bakalářského studia oboru Psychologie (FF UK)

Podíl na výuce Základy pedagogiky, studenti bakalářského studia psychologie FF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I.: Psychologie žáka a školní třídy, FF UK, PřF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele II, FF UK, PřF UK

Přednáška – Psychologie pro všední den – Psychologie Neslyšících

Garant předmětů Základy pedagogiky, studenti bakalářského studia psychologie FF UK

Garant předmětu Psychologie pro učitele I., FF UK, PřF UK

2022/2023

Podíl na výuce Základy pedagogiky, studenti bakalářského studia psychologie FF UK

Podíl na výuce Psychologie pro učitele I.: Psychologie žáka a školní třídy, FF UK, PřF UK

Příloha 1

Ukázka protokolu PFT (C-W)

Č: 13 Pohlaví: F Věk: 20

1.	M'	/		/		To nevadí, stejně jsem chtěl ten kabát vyhodit.
2.		/	I	/	I	Omlouvám se, koupím ti podobnou.
3.		/	E	/		Máte pravdu, ta žena si ho musí sundat.
4.	E'	/		/		To je špatné, další vlak jede až za hodinu.
5.		/		/	I	Omlouvám se, nejspíš porucha, opravíme to,
6.		/		/	M	Tak dobře, ty dvě knihy půjdu vrátit.
7.		/	I	/		Opravdu? To jsem nevěděl, budu se snažit být potichu.
8.	E'	/	E	/		Cože? Ona mě s tebou podvádí?
9.	M'	/		/		Nebudu čekat, půjdu ven bez deštníku!
10.		/	E	/		Přestaň, vůbec nevím, o čem mluvíš.
11.		/	M	/		Nevadí, v pořádku, na shledanou.
12.		/		/	I	Zkusím ho dohonit a ten kabát si vyměnit.
13.	E'	/		/		Vážně? Kvůli tomu jsem vstával v půl čtvrté!
14.		/	M,E	/		Asi zaspala, ona vždycky přijde.
15.		/	E	/		To je smůla, budeš mi to muset zaplatit.
16.		/	I	/		Omlouvám se, teprve si dělám autoškolu.
17.		/	I	/		Mě to asi vypadlo, zkusím se vrátit.
18.		/		/	M	Škoda, máte něco jiného?
19.		/	I	/		Mrzí mě to, nestačil jsem zpomalit.
20.	E'	/	E	/		Asi nás nahradila někým jiným, nelíbí se mi to.
21.	I'	/	E	/		Fakt? To je dobře. Nikdy jsem ji neměla ráda.
22.	E'	/		/		Ano, bolí mě zadek a páteř.
23.	E'	/		/		Jestli na ni počkáme, tak nám to uletí.
24.		/		/	E	Budete mi to muset zaplatit, byla drahá.

Příloha 2

Ukázka vyhodnocení testu PFT (C-W) výsledků výzkumu diagnostické části: [odkaz na stažení](#)

	O-D	E-D	N-P	Celkem	%	Norma
E-A	2	4	3	9	37,5%	3
I-A	1	4	1	6	25,0%	5
M-A	1	5	3	9	37,5%	9
Celkem	4	13	7	24 odpovědí		
%	16,7%	54,2%	29,2%			
Norma	5	5	7			

S-E vzorce			
E*	2	8,3%	III.
I*	3	12,5%	III.
E* + I*	5	20,8%	III.
E - E*	2	8,3%	I.
I - I*	1	4,2%	II.
M-A + I*	12	50,0%	III.

Celkový vzorec			
M > (I+ = e = m) > (I+ = e = m)			
GCR	4	23,5%	1